

Fabricants sense fàbrica. Estudi d'una empresa llanera d'Igualada (1726-1765)*

per Jaume Torras Elias

La indústria llanera va créixer durant el set-cents, amb el conjunt de l'economia catalana. S'ha de determinar encara la magnitud d'aquest creixement, acompanyat des del darrer terç almenys del segle anterior per canvis de localització que cal relacionar amb l'especialització de l'agricultura.¹ Era aquesta una indústria força diferent de la que havia donat a la Catalunya baix-medieval el seu principal producte d'exportació. Era marcadament més vilatana i més rural; fabricava sobretot per al mercat regional en expansió i per a mercats peninsulars que eren més accessibles des de la incorporació el 1714 dels territoris de la Corona d'Aragó a l'àmbit aranzelari de la de Castella.² Però no pot afirmar-se que gaudís d'una protecció gaire efectiva contra la competència estrangera,³ i, per altra banda, fins a l'extinció del dret de bolla decretada el 1769 la indústria llanera catalana no fou objecte de mesures de foment d'abast general.⁴ També s'ha

* En el decurs de la investigació que reflecteixen les pàgines següents m'he beneficiat de col·laboracions diverses. Vull esmentar en primer lloc el meu agraïment a la Sra. M. Rita Torelló i el Sr. Antoni Sánchez per les facilitats amb què he pogut consultar l'arxiu familiar. Josep M. Torras i Ribé m'ha ajudat orientant-me en la Igualada del set-cents. Tinc un deute especialment gran envers Pere Pascual i Domènech: el seu suport ha estat literalment decisiu.

1. J. TORRAS ELIAS, *Especialización agrícola e industria rural en Cataluña en el siglo XVIII*, «Revista de Historia Económica», II, núm. 3 (1984), ps. 113-127. Aquesta relació la planteja d'una altra manera Ll. FERRER I ALÓS, *Els orígens de la industrialització a la Catalunya central*, «Episodis de la Història», 262-263 (Barcelona 1986), ps. 7-8.

2. J. RODRÍGUEZ LABANDEIRA, *La política económica de lo Borbones*, dins M. ARTOLA (edició i introducció), *La economía española al final del Antiguo Régimen. IV: Instituciones* (Madrid 1982), ps. 155-156.

3. Només la demanda de teixits de l'estat (fonamentalment el vestuari militar) va quedar efectivament reservada per a la fabricació espanyola. El decret del 1726, que obligava tothom («*todos mis vasallos sin excepción de personas algunas*») a vestir-se només amb robes de seda i de llana de les fabricades al regne, sembla que no va tenir eficàcia protectora respecte a productes estrangers (que continuaven important-se, com és prou sabut). Ja ho comentava Larruga en ressenyar la disposició, com recull J. CARRERA PUJAL, *Historia política y económica de Cataluña. Siglos XVI al XVIII*, vol. III (Barcelona 1947), p. 11.

4. Les exempcions fiscals atorgades amb caràcter general als fabricants del regne el 1752 i el 1756 (en particular, l'exempció d'*alcabalas* i *cientos* en primera venda) no eren aplicables als de l'antiga corona d'Aragó ni als de Canàries («*por la diferente constitución y método con que se exigen los tributos de aquellos países*» (J. RODRÍGUEZ LABANDEIRA, *La política económica*, ps. 150-151).

de dir que tot això són consideracions generals que necessiten encara ser precisades per la investigació.

I és que, de fet, l'estudi de la indústria llanera a Catalunya en el segle XVIII ha estat comparativament postergat. Sembla clar que el sector de la llana no conegué aleshores transformacions espectaculars. Potser per això no s'hi aturen gaire els historiadors de l'economia catalana d'aquell segle que volen principalment trobar-hi anticipacions de desenvolupaments ulteriors. La fabricació de teixits de llana ocupava nogensmenys un espai gran i molt cèntric dins d'aquesta economia, i no pot ser bandejada de cap explicació de la seva dinàmica de conjunt.

Precisament per les seves grans dimensions, la indústria llanera tenia a Catalunya una gran heterogeneïtat; a més, els seus diversos components van tenir durant l'expansió comportaments també diversos. Aquest article presenta informacions sobre un tipus d'empresa llanera, l'especialitzada en draps fins (de compte vint-i-dosè i superiors, sense passar del trenta-dosè) per a consumidors relativament benestants. A Catalunya, aquests draps els feien només en unes quantes poblacions, de les quals Terrassa era la de més anomenada. S'hi observa una forta concentració de la producció en pocs fabricants, sovint diferenciats a més de la resta de paraires per expressos franquícies reials. L'article se centra en una empresa d'aquestes, la de la família Torelló, d'Igualada, durant la que pot considerar-se'n etapa formativa. Procura reconstruir-ne la trajectòria, aportar informacions sobre com funcionava i exposar algunes hipòtesis sobre les raons de la seva expansió.

1. La fabricació de teixits de llana tenia a Igualada una llarga tradició darrera seu. Gairebé un terç dels caps de família ressenyats en el fogatge del 1553 s'ocupava en aquesta indústria,⁵ que ja devia vendre una part de la seva producció fora de la comarca. Facilitava això l'emplaçament de la vila sobre el camí de Barcelona a Lleida i Saragossa allà on conflueix amb el que des del Pirineu, passant per Vic i Manresa, baixava cap al Camp de Tarragona.

El creixement de la població d'Igualada durant el segle XVIII va ser clarament superior al mitjà de Catalunya, i l'explica només la capacitat d'atreure immigració. El nombre dels seus habitants va multiplicar-se per tres, des d'uns 1.630 després de la Guerra de Successió fins a 4.925 el 1787, o per quatre si hom pren com a referència els 6.494 del cens del 1797.⁶ La indústria llanera va ser el motor principal del creixement de la vila almenys fins al 1780, quan s'inicià una forta expansió de la indústria d'adobar pells i de la cotonera.⁷ Però el 1780 Caresmar encara explicava que Igualada havia crescut «por ocasión de las fábricas de

5. Vicenç CARBONELL I VIRELLA, *La vila d'Igualada a mitjan segle XVI (Estructura social)*, «Miscel·lanea Aqualatensia», 3 (1983), ps. 133-165, especialment p. 156. I amb motiu del conflicte entre paraires i filadores, aquestes exposaven el 1598 als consellers d'Igualada que «la maior part dels habitants en dita vila, és assaber, casi tota la pobre y miserable gent, viu del que ells y ses mullers y familia guanyaven filant llana al torn dels dits parayres», citada per Mn. Joan SEGURA, *Història d'Igualada*, vol. II, edició facsímil (Igualada 1968), p. 122.

6. Josep M. TORRAS I RIBÉ, *Trajectòria d'un procés d'industrialització frustrat*, «Miscel·lanea Aqualatensia», 2 (1974), ps. 151-197, especialment p. 161.

7. Sobre aquestes indústries, *vid.* Josep M. TORRAS I RIBÉ, *op. cit.*, ps. 179-190.

paños»,⁸ que el 1797 continuaven essent la primera font d'ocupació industrial a la vila.⁹

En una relació de localitats catalanes que fabricaven teixits de llana el 1720,¹⁰ Igualada ja hi figurava com a productora dels draps fins que serien el suport de la seva prosperitat industrial en els decennis següents. I el 1760 Igualada era el més gran nucli de fabricació de draps fins de Catalunya.¹¹ Segons la resposta feta el 1765 a una enquesta de la Junta de Comerç, hi havia aleshores a Igualada una vintena de paraires («fabricants»), setanta-set telers amples dels quals en corrien cinquanta-nou, i s'hi consumien 11.200 arroves de llana importada tota de fora de Catalunya.¹² Segons l'ajuntament, el 1770 la indústria de la llana donava feina a més de quatre mil persones incloent-hi les filadores i cardadors que vivien a pobles de la comarca.¹³

L'especialització en draps fins era aleshores completa. El 1765, segons la resposta abans esmentada, el 55 % de les peces fabricades a Igualada eren de compte vint-i-quatrè o més alt, i la resta, tots de compte vint-i-dosè; la producció de teixits més ordinaris havia estat desplaçada cap als obradors d'altres localitats de la comarca on era també considerable l'activitat tèxtil. La producció l'acaparaven pocs fabricants: els *dos terços* dels telers corrents a Igualada treballaven per a només *tres* paraires, Segimon Borrull, Josep Torelló i Josep Anton Lladó. Els dos primers eren cunyats, i el 1745 havien obtingut conjuntament diverses exempcions i franquícies i la qualificació de «fàbrica reial» per a llur empresa.¹⁴ A continuació es descriuen els trets més destacats de la trajectòria dels Torelló des de la mera botiga de paraire a la «fàbrica reial», una trajectòria feta en gran part en companyia dels Borrull.

2. Els Torelló ja eren paraires a Igualada en el segle XVII, però no pas dels més significats o més acabats. El 1693 l'hereu i ja orfe Josep Torelló es va casar amb Anna M. Galofré, filla d'un pedrenyaler de la vila.¹⁵ Del matrimoni en van néixer dos fills, l'hereu Joaquim i Josep. Tots dos van seguir l'ofici del

8. Jaume CARESMAR, *Carta al barón de la Linde* (Igualada 1979), p. 83.

9. Segons la informació donada aleshores per l'ajuntament i que reproduceix Josep M. TORRAS I RIBÉ, *Descripcions d'Igualada en els segles moderns: dels testimonis de viatgers a l'informe de 1797*, «Estudis. Temes sobre la comarca de l'Anoia», núm. 3 (abril de 1986), ps. 11-21, especialment p. 19.

10. La resumeix J. CARRERA PUJAL, *Historia política y económica*, vol. III, p. 4.

11. Superava una mica en valor la producció de Terrassa, segons les dades proporcionades en aquest any a la Junta de Comerç pels administradors del dret de bolla (Biblioteca de Catalunya, arxiu de la Junta de Comerç, lligall LXV, 1, fulls 7-8). Amb altres localitats, entre les quals Barcelona, la diferència era molt gran.

12. Institut Municipal d'Història de Barcelona, fons de la Junta de Comerç, vol. 81, folis 74-75.

13. Josep M. TORRAS I RIBÉ, *Trajectòria*, op. cit., p. 159.

14. Recull la concessió J. CARRERA PUJAL, *Historia política y económica*, vol. IV, p. 80. Sobre el context espanyol d'aquestes «fàbriques reials» de particulars, vid. A. GONZÁLEZ ENCISO, *Estado e industria en el siglo XVIII: La Fábrica de Guadálajara* (Madrid 1980), ps. 155-160.

15. Arxiu Notarial d'Igualada (a partir d'ara ANI), Bartomeu Costa, *Capítols matrimoniales*, llibre 2, folis 448-452. Anna Maria rebé, per tots i qualssevol drets en béns dels seus pares, 40 lliures i 2 jornals de vinya a Montbui, que aportà com a dot. Torelló li feia donació per noces de 25 lliures.

pare i, a més, es van casar amb dues germanes, filles del pare Segimon Borrull.¹⁶ La característica endogàmia gremial assolí en aquest cas unes proporcions extraordinàries. Esdevingut vidu, Josep Torelló *major* va tenir més descendència del seu segon matrimoni celebrat el 1711:¹⁷ un fill, Isidre, que es faria capellà, i tres filles, dues de les quals es van casar amb uns altres dos fills de Segimon Borrull.¹⁸ Dels cinc casaments de fills de Josep Torelló, quatre van fer-se doncs amb fills de Segimon Borrull.¹⁹

Josep Torelló *major* ja devia tenir en aquests anys una certa notorietat en la vida local. El 1722 va ser regidor juntament amb Josep Riera,²⁰ entre d'altres. Aquest «negociant» era fadristerne d'un mas de Montmaneu i arribà a tenir una importància gran a la Igualada del seu temps: malgrat l'interès del cas, no puc resseguir ara el seu enlairament econòmic.²¹ Només cal destacar que els Torelló van emparentar també amb ell. El seu hereu Josep va casar-se amb Josepa, la jove pubilla de Joaquim Torelló ja difunt, declarada hereva universal de Josep Torelló *major*.²² L'encara modest patrimoni Torelló aniria doncs a engruixir el

16. Arxiu de la família Torelló (a partir d'ara AFT), «Capítols matrimonials fets y firmats per y entre Joachim Toralló Jove Parayre de la Vila de Igualada ab Josepa Borrull Donzella de la mateixa Vila», datats el 3 de maig de 1719. Segimon Borrull donava 200 lliures de dot a la seva filla, la qual rebé del nuvi 25 lliures de «creix, augment o donació per noces». No he trobat els capítols del matrimoni de Josep Torelló amb Maria Borrull, la qual aportà en dot 200 lliures segons el document citat més avall, nota 26.

17. ANI, Josep Baró, *Liber capitulorum... ab anno 1701... usque 1714*, folis 197-201, capítols entre Josep Torelló i Magdalena Segura, donzella, filla de pagesos de la Pobla d'Aguiló (Santa Coloma de Queralt), que aportà en dot 125 lliures i en rebé 50 de donació per noces.

18. Antònia Torelló es casà amb Bartomeu Borrull i aportà en dot 400 lliures, segons els capítols datats el 18 de desembre de 1740 (ANI, F. Melcion, *Capitula matrimonialia... 1738... 1744*, folis 77-80. No he trobat els capítols del matrimoni d'Anna Torelló amb l'hereu de can Borrull, Segimon Borrull *menor*, que m'és conegut per altres documents (com el testament de Josep Torelló citat més avall).

19. Una altra filla, Magdalena, va casar-se amb el blanquer igualadí Marian Castelltort, segons consta en diversos documents (com el testament de Josep Torelló, citat més avall).

20. Els altres eren Raimon Tapiol, cirurgià; Jaume Roig, cirurgià; Isidre Barral, encapador; Pere Estruch i Bartomeu Barnola, segons el nomenament per la Reial Audiència, a Arxiu de la Corona d'Aragó (a partir d'aquí ACA), Reial Audiència, vol. 178, foli 238v.

21. Sobre els Riera, *vid.* Joan MERCADER I RIBA i Josep M. TORRAS I RIBÉ, *Assaig sobre les oligarquies socials d'Igualada en el segle XVIII* (Igualada 1970). En la seva activitat mercantil ocupava un lloc destacat la «botiga de draps telas y altres mercaderies» que era a càrrec del seu germà Joaquim a Balaguer, i al fons de la qual feia Josep l'aportació principal amb més de 5.500 lliures segons la societat pactada el 1726 (ANI, Josep Baró, *Manual 1726-1730*, folis 25v-26r). En fer-se l'inventari *post mortem* dels seus béns el 1748, la part de Josep Riera de la botiga de Balaguer valia 10.200 lliures (ANI, Francesc Melcion, *Inventaris i encants 1738-1753*, folis 89r-100v). Al mateix inventari apareix Riera com a creditor de la Reial Hisenda per 12.820 lliures, sense més aclariments. Sé que havia estat subministrador de l'exèrcit i que almenys el 1731 i el 1732 era Guarda Almazan Real i proveïa les tropes en trànsit per Igualada, que pel camí ral no devien pas ser poques (ANI, Onofre Melcion, *Manual 1731*, folis 2-3, i *Manual 1732*, folis 3-4).

22. En morir Joaquim, a qui quan va casar-se el 1719 havia instituït hereu, Josep Torelló *major*, «per favor, y contemplació del matrimoni que dita Josepha sa néta avia de contractar ab Joseph Riera [...] li féu donació universal de tots sos béns presents y veniders ab la reserva del ple e integro usdefruit de 2.500 lliures bar. per disposar a sas llibres voluntats», segons relata la *Concordia entre lo Dr. Isidro Torelló Pre. y Madalena Torelló sa mare ab Joseph Riera y Josepha Riera y Torelló* (document sense data, a AFT). El testament de Josep Riera *major*, fet el 1746, diu parlant del seu hereu que «dit Joseph usufructua los béns de dita sa muller Josepha Riera y Torelló» (Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, Sebastià Prats, *Testaments 1er. (1744-1758)*, foli 65).

d'aquesta família Riera, «que a finals de segle s'havia integrat plenament en el grup dominant de la localitat i ja gaudia de la consideració de noble».²³

El negoci de paraire va seguir un altre camí. Prenent volada, com ho testimonia el fet que el 1721 s'afegís a l'obrador (o botiga) de la casa familiar del carrer Nou un tint propi als afores de la vila.²⁴ Josep Torelló engrandí el negoci en estreta associació amb el seu segon fill, Josep Torelló *menor*. El 1726 acordaren fer societat «sobre la fàbrica del art de parayre y altres negocis entre ells fahedors».²⁵ El fill aportava 400 lliures al «capital» (que no es quantificava) de son pare i s'establia que mentre durés la societat ell tindria dret a «la quinta part de tot lo cabal que existirà y se trobarà esmersat». Però «en cas que lo dit Joseph Torelló menor de dias son fill no se aportàs bé ab ell [...] o sen volgués anar de casa», el pare només hauria de donar-li allò que cregués convenient a més de les 400 lliures.

L'associació no tenia límit temporal, però el 1733 fou escripturada de nou en termes més precisos. Aleshores aportava el *major* 7.000 lliures, i 3.500 el *menor*; el pare es comprometia a afegir cada any al fons de la companyia «lo us de fruyt de la heretat [...] tant de casas com de pessas de terra com de censals». Els guanys es repartien a proporció de les respectives aportacions, però «tots los aliments necessaris de menjar y bèurer, calsar y vestir, pagar metge, y medicinas de ditas parts com de llurs famílies se traurà de dits útils i profits de dita companyia no obstant que dit Joseph Torelló menor no tinga tant capital com dit Joseph Torelló major en dita companyia». Això era acordat així perquè el fill tenia la feina de «comprar las llanas, vènderer los paños y gastar molt temps en anar fora».²⁶

Aleshores els Torelló havien sortit ja del quadre més estret en què llurs antecessors s'havien mogut i en el qual encara continuaven movent-se la majoria de llurs confreres igualadins. Comercialitzaven lluny els seus productes, no a través de la característica *botiga de comanda gremial*,²⁷ sinó explorant ells ma-

23. Josep M. TORRAS I RIBÉ, *Evolució social i econòmica d'una família catalana de l'Antic Règim. Els Padró d'Igualada (1642-1862)* (Barcelona 1976), p. 45.

24. Referència a la compra feta per Josep Torelló *major* al paraire Francesc Sansasusanna el 1721, en l'escriptura de venda per Josep Riera i Torelló el 1752 (ANI, Josep Mateu, *Manual 1752*, foli 204r). El 1765 vuit paraires igualadins tenien tint propi, entre els quals naturalment hi havia Josep Torelló (el fill del qui l'havia comprat), Segimon Borrull fill i Josep Anton Lladó, segons document cadastral citat per Mn. J. SEGURA, *Història d'Igualada*, II, p. 315.

25. ACA, Notarials, Igualada, vol. 799 (Bartomeu Costa, *Manual 1726 - 1728*, folis 189r - 190v).

26. ANI, Onofre Melcion, *Manual 1733*, folis 25-26. Especifica també l'origen de l'aportació del *menor*: 200 lliures provenien del dot de la seva dona, Maria Borrull, i unes altres 200 les havia rebudes de son pare, com a llegat (amb aquestes dues partides s'havia constituït el capital que aportava a la companyia del 1726); unes altres 500 lliures les havia també rebudes de son pare reservadament, amb la condició que les tornés a la seva segona muller, Magdalena, si quedava vídua (i hi perseverava). Les restants (2.600 lliures, doncs) eren guanys obtinguts per la seva participació en la companyia del 1726 «y ab altres diligències». Malauradament, no tinc informació sobre els negocis concrets que donaren tan bons resultats.

27. Juntament amb els d'Esparreguera, Sabadell, Terrassa i altres llocs, els paraïres d'Igualada s'havien incorporat el 1703 a la *botiga de comanda* de Barcelona «otorgando facultades para firmar el acto de anejió en el igualadino Segismundo Borrull, del propio oficio. Eran dichas botigas unos almacenes en común, donde se concentraban los géneros elaborados para disponer fácilmente la venta aquellos que carecian de suficientes medios económicos para abrir tienda» (Gabriel CASTELLÀ RAICH, *El Gremio de «Paraïres» de Igualada y sus relaciones con la casa Codina «Molí-Nou»* [Sabadell 1945], p. 28).

teixos altres mercats, sempre cap a ponent, no únicament amb desplaçaments personals i contactes directes amb botiguers i marxants (i ramaders), sinó també amb inversions. En efecte, ja el 1733 la societat familiar tenia mil lliures del seu fons posades en una botiga de draps de Balaguer.²⁸ Més tard, el 1744, Josep Torelló *menor* esmerçaria 4.000 lliures en una altra botiga, aquesta vegada a Tamarit de Llitera i administrada pel seu cunyat Bartomeu Borrull.²⁹ Una passa decisiva en la penetració en mercats de l'interior de la Península sembla haver-se fet el 1731. Pel juliol Segimon Borrull, Josep Torelló i Francesc Borrull³⁰ atorgaven des d'Igualada poders legals molt amplis a Josep Solernou, veí de Madrid, i alhora ratificaven qualssevol tractes i negocis que en llur nom haguessin fet l'esmentat Solernou i Segimon Borrull *menor*, aleshores a Madrid.³¹ En connexió probablement amb aquesta iniciativa, que devia implicar l'establiment d'alguna mena d'estructura de comercialització a Madrid, pel setembre del mateix any reconeixien tots tres haver rebut més de mil lliures del negociant Josep Riera.³² Les tres botiques de paraire que apareixen associades en aquesta operació són justament les que el 1765 acaparaven la major part de la producció tèxtil d'Igualada: es tractava, doncs, d'una orientació plena de futur.

Només entre els dos primers, Josep Torelló i Segimon Borrull, sembla haver-se mantingut després una estreta relació mercantil en els anys següents, concretada més en els menors, els cunyats, que no pas en els majors, els consogres. Un moment important d'aquesta relació va ser la construcció a mitges d'un molí draper i un torn de retòrcer propis a Vilanova del Camí el 1736.³³ Quinze anys més tard el molí amb totes les seves dependències seria avaluat en 4.000 lliures, però la despesa no havia estat pas tan forta el 1735 i el 1736.³⁴

28. Escripura del 1733, citada més amunt, nota 26. Es tractava de la botiga de Gaspar Morros, probablement originari d'Igualada. Un Gaspar Morros tenia el 1778 a Balaguer una botiga de teixits de considerable activitat, almenys molt ben proveïda de teixits estrangers (*vid.* Pierre VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, vol. IV [Barcelona 1968], p. 195).

29. A més de Josep Torelló, el seu cosí Josep Barnola, de família igualadina però fonedor a Barcelona, aportava 6.000 lliures i el mateix Bartomeu 3.960 lliures (ANI, Francesc Melcion, *Manual 1744*, folis 136v - 137v).

30. No consta que fos parent de Segimon. Era fillastre seu Josep Anton Lladó, que seria un dels paraïres més prominents d'Igualada. Lladó es casà el 1730, i Francesc Borrull prometé aleshores tenir-lo a casa amb la muller i els fills que tinguessin «fent una taula y una comuna despesa y habitació treballant emperò [...] per lo bé y profit de la casa segons llurs forsas abasteran» i donant-li «durant entre ells la unió y comuna habitació cent lliuras bar. quiscun any» (ANI, Onofre Melcion, *Capítols matrimonials 1727-1733*, folis 126r-128r).

31. ANI, Onofre Melcion, *Manual 1731*, folis 119v - 120v. Els poders valien «assí en la dicha Villa de Madrid como en otra qualquier parte de los Reynos de Espanya».

32. El debitori especifica que els deutors són Josep Torelló pare i fill; Segimon Borrull pare i fill, i Francesc Borrull i Josep Anton Lladó. Confessen que deuen a Josep Riera la suma de 1.184 lliures, que prometen pagar pel març de l'any següent (ANI, Onofre Melcion, *Manual 1731*, foli 150v).

33. Totes les complicades gestions prèvies a la construcció (dos establiments d'aigües i una compra de domini útil) les va dur Segimon Borrull, que pel gener del 1736 reconeixia haver-ho fet tot a mitges amb Josep Torelló *menor* (ANI, Onofre Melcion, *Manual 1736*, folis 13v - 21r), amb còpia de tots els instruments. Un dels actes d'establiment l'ha publicat Josep RIBA I GABARRÓ, *La Poble de Claramunt. Evolució econòmico-social d'un municipi de la comarca d'Igualada* (Barcelona 1972), ps. 299-300.

34. La valoració del 1750 correspon a la venda feta per Segimon Borrull i sa mare a Josep Torelló i Galofré de la meitat del molí (ANI, Francesc Melcion, *Manual 1750*, folis 135v - 146v). Per a operacions d'aquesta mena solien certament comptar amb el recurs de la creació de censals, sovint a institucions eclesiàstiques.

Aquesta iniciativa completava el procés de diferenciació de Torelló i Borrull respecte als altres paraires igualadins, que com a única instal·lació fixa tenien la botiga o obrador, i alguns un tint, i que per a batanar els draps feien tots servir un mateix molí, així com els estricadors de la confraria. Ben expressiva d'aquesta diferenciació en marxa és la clàusula de l'arrendament que la confraria de paraires feia el 1735 de les cases dels estricadors i que establia que l'arrendatari tindria «obligació de retòrser todas las telas dels Confreres de grau en grau en tant que haventni de Confreres non puga prèndrer de Sagimon Borrull ni de Joseph Torelló ni de ningun foraster».³⁵ L'associació entre els Torelló i els Borrull no es limitava a la fabricació i comercialització de draps. El 1737, per exemple, Josep Torelló *menor* atorgà poders a Segimon Borrull per acceptar arrendaments de drets senyorials.³⁶

En el cas dels Torelló, el *menor* ja havia pres formalment la direcció de la paraireria el 1735, any en el qual va fer-se nova escriptura de la societat familiar, potser per aquesta circumstància.³⁷ Els anys següents configuren un període d'expansió de l'activitat i de desplegament d'ambicions noves, sempre en relació amb els Riera i, sobretot, amb els Borrull. El 1740 Josep Torelló (el *menor*, molt possiblement) va formar part del grup de compradors de les regidories vitalícies que la corona havia posat a la venda l'any anterior; el grup l'encapçalava el seu parent Riera.³⁸

La fita veritablement destacada en la història de l'empresa és la concessió de diferents exempcions i franquícies a Segimon Borrull i Josep Torelló mitjançant cèdula reial del 5 de novembre del 1745. Els autoritzava a posar l'escut amb les armes reials «sobre las casas de la fábrica, y sus almagazenes, con la inscripción de Fábrica Rl. de paños de la Villa de Igualada».³⁹ Gaudirien del fur de la Junta de Comerç i dels seus sots-delegats en primera instància per totes les causes civils o criminals que tinguessin relació amb la fabricació i el tràfic de draps fins. Les exempcions fiscals no eren particularment generoses ni sembla pas que poguessin ser decisives per a la competitivitat dels productes de Borrull i Torelló: se'ls donava franquícia en els ponts i lleudes pertanyents a la hisenda reial a Castella, Aragó i Catalunya; llurs aprenents no haurien de pagar el personal, i les cavaleries que tinguessin ocupades no estaven subjectes a bagatges per a l'exèrcit.⁴⁰

35. ANI, O. Melcion, *Manual 1735*, folis 109v - 110v.

36. AFT, document B-671.

37. Com que a més de continuar encarregant-se de la compra de llana i de la venda de draps el fill es comprometia a «administrar la dita companyia y parayraria», a partir d'aleshores farien parts iguals dels guanys tot i que ell només aportava 3.300 de les 10.700 lliures del fons (ANI, Onofre Melcion, *Manual 1735*, folis 105r - 106v).

38. Sobre aquest episodi, *vid.* Josep M. TORRAS I RIBÉ, *Els municipis catalans de l'Antic Règim (1453-1808)* (Barcelona 1983), especialment p. 306. Quan la vila rescatà les regidories vitalícies el 1745, hagué de manllevar 2.800 lliures —precisament a Josep Anton Lladó, segons Mn. J. SEGURA, *Història d'Igualada*, II, p. 144.

39. ACA, Reial Audiència, *Diversorum*, vol. 220, foli 368r. El text complet ocupa els folis 366v - 371v. En el memorial de sollicitud, els beneficiaris havien destacat que fabricaven draps 22ns., 24ns., 26ns., 30ns. «y otros de la mejor calidad», i que el seu establiment era el primer «que se plantificó en aquellos parages».

40. Ja el 1746 el rei anul·là dues de les franquícies concedides l'any anterior, la que els permetia dur els draps directament des del molí a la perxa que tenien fora de la vila sense haver de passar per Igualada (i pel control dels administradors de la bolla) i la que els donava preferència («derecho a tanteo») per llogar cases on plantar telers (Archivo Histórico Nacional, Ordenes Generales de Rentas, Hacienda, t. 8.015, folis 382-383).

Segons l'informe del reconeixement fet pel sots-delegat de la Junta de Comerç que precedí la concessió, Borrull i Torelló feien córrer 19 telers i 340 tornos de filar, tenien dues premses, tints amb perols, molí de draps, 1.500 arroves de llana d'existències i donaven feina a més de cinc-centes persones.⁴¹ No era de fet *una* empresa, perquè consta que Borrull i Torelló continuaven actuant com a mestres diferents: el caràcter conjunt de la sollicitud i de la concessió reflecteix només l'estreta col·laboració que tenien i procedeix també de la vaguetat inherent al mateix terme de «fàbrica».

Josep Torelló *major* no pogué ser ell mateix «fabricant reial», perquè havia mort precisament el mes de novembre de 1745.⁴² La seva successió va provocar desavinences en la família, sobretot entre els cònjuges Riera i Torelló per una banda i la vídua Magdalena i Isidre Torelló per l'altra.⁴³ En allò que aquí interessa, la paraïreria, Josep Torelló i Galofré (fins aleshores el *menor*) va haver de pagar quantitats importants en els anys següents per rescatar per al negoci la part de son pare. Més de vuit mil lliures va haver de donar entre el 1748 i el 1752 als hereus, els seus nebots Josep Riera i Josepa Torelló.⁴⁴

No sembla que aquesta descapitalització fos un obstacle capaç d'amenaçar la prosperitat del negoci, com no ho van ser tampoc els problemes apareguts en la relació amb el seu cunyat Segimon Borrull.⁴⁵ El 1752 ja van demanar separatament la renovació de les exempcions i franquícies que el 1745 els havien estat concedides per vuit anys.⁴⁶ La diversificació del negoci i l'ampliació ininterrompuda del seu volum en aquests anys són indiscutibles. Diversificació, perquè Josep Torelló va tenir des de poc després un molí paperer,⁴⁷ i invertí doncs en una activitat en la qual la comarca igualadina havia desenvolupat una remarcable especialització. I, sobretot, ampliació del negoci de paraire. El 1745, entre Borrull i Torelló feien treballar 19 telers; el 1765 eren 27.⁴⁸ Dotze corrien aleshores (el 1765) per compte de Josep Torelló, que venia més de 6.000 canes de draps (vint-i-sisens i vint-i-dosens, principalment) cada any. Els col·locava sobretot a comerciants de Saragossa i de Madrid, els seus principals mercats, i continuava

41. Resumit en el document citat a la nota 39, foli 367.

42. El testament es va obrir el 13 de novembre, «donada eclesiàstica sepultura» al difunt (AFT, *Testament de Joseph Torelló major de dias paràyre*).

43. La concòrdia final, citada més amunt, nota 22.

44. Les èpoques de 3.040 lliures liquidades el 1748 (ANI, Josep Matheu, *Manual 1748*, foli 76). La compra del Tint d'en Torelló i la liquidació de cinc mil lliures el 1752, *ibid.*, *Manual 1752*, folis 203-209.

45. I que ocasionaren despeses com la compra de la meitat que els Borrull tenien del molí de Vilanova del Camí, citada a la nota 34.

46. El registre de les sollicituds, a *Archivo General de Simancas*, Consejo Supremo de Hacienda, Libro Registro 248, foli 140v.

47. El 1763 Josep Torelló i Gaspar Rovira, armer reial, «duenyos y propietarios el primero de un molino papelero doble cito en el termino de Villanueva del Camino [...] y el segundo de otros dos molinos de semeiante especia citos en el term.º de Capellades unos y otros de los mejores y mas principales que tiene el pais» donaven poders a Ramon de Nadal, veí de Madrid, per tal que en llur nom presentés ofertes a l'*asiento* del paper segellat (ANI, Agustí Viladès, *Manual 1763*, folis 276v - 277r). En el negoci paperer, Torelló actuava merament com a soci capitalista, llogant el molí i aportant fons a la societat pactada amb un tècnic: així ho mostra el contracte amb Josep Flo, paperer, el 1766 (ANI, Vicenç Aulet, *Manual 1766*, folis 531r - 537v).

48. Institut Municipal d'Història de Barcelona, fons de la Junta de Comerç, vol. 81, foli 74v.

sostenint un contacte molt directe amb proveïdors i clients. Igual com trenta anys abans, un membre de la família passava molt de temps fora d'Igualada, viatjant per raó del negoci.

Deixo aquí la narració de l'afortunada trajectòria industrial dels Torelló, per desgràcia encara borrosa en alguns trams. En particular, és molt sensible la insuficiència de les informacions aplegades sobre l'origen dels fons esmerçats en el negoci, sobre les modalitats del seu finançament. En aquesta qüestió haurien de concentrar-se ulteriors esforços de recerca. Però de moment cal parar atenció en altres aspectes. En els dos apartats següents descriuré amb tota la precisió que les fonts permeten com funcionava aquesta empresa: per a quins mercats produïa, com s'hi relacionava i, per últim, allò que és el principal, com organitzava la producció.

3. Poden documentar-se amb força precisió els mercats en els quals Josep Torelló venia els seus productes, i el quadre annex recull la informació corresponent als anys 1762, 1763 i 1764.⁴⁹ Els draps vint-i-sisens eren el producte principal i representaven prop dels dos terços de la llargària de tots els draps venuts. Es venien fonamentalment a Madrid, capital a la qual corresponia gairebé la meitat del valor de totes les vendes dels Torelló. Seguien després en importància els mercats aragonesos, Saragossa en primer lloc, que tenien prou més importància que no pas els catalans, tots ells de comarques lleitadanes.⁵⁰

Draps venuts per Josep Torelló el 1762, 1763 i 1764, segons qualitats i lloc de venda

	22ns.	24ns.	26ns.	30ns.	llargària total	valor
Cervera	163 canes	—	—	—	163 canes	504 lliures
Balaguer	591 canes	—	176 canes	—	767 canes	2.566 lliures
Vilanova de Meià	189 canes	—	171 canes	—	360 canes	1.319 lliures
Lleida	1.437 canes	—	257 canes	—	1.694 canes	5.660 lliures
Tamarit de Llitera	412 canes	—	198 canes	19 canes	629 canes	2.164 lliures
Oscà	233 canes	—	76 canes	18 canes	327 canes	1.113 lliures
Saragossa	2.255 canes	—	2.323 canes	72 canes	4.650 canes	16.431 lliures
Calatayud	689 canes	—	665 canes	105 canes	1.459 canes	5.208 lliures
Madrid *	95 canes	75 canes	6.790 canes	230 canes	7.190 canes	28.155 lliures
total	6.064 canes	75 canes	10.656 canes	444 canes	17.239 canes	63.120 lliures

* Les vendes a Valdemoro es compten junt amb les de la botiga de Madrid
 Font: Document citat a la nota 49.

49. Les dades procedeixen del *Llibre de Comptes abont se asentaràn diferens deutas de diferens particulars, comensan à 9 de 8bre. 1759. Joseph Torelló Parayre* (AFT, núm. 622). Enregistra acuradament i amb detall cada venda, fins i tot les que es pagaven al comptat.

50. Aquesta orientació cap a mercats ponentins sembla característica dels fabricants d'Igualada: significativament, entre els teixits de procedència identificada que passaren per la botiga Amat (de Barcelona) del 1764 al 1807 no hi figuren mai draps de llana d'Igualada (molts, en canvi, de Terrassa, de Sabadell i d'Esparreguera) (*vid. P. VILAR, Catalunya dins l'Espanya moderna*, iv, ps. 185-186).

La col·locació dels teixits en els mercats allunyats es basava en relacions amb corresponsals mercantils que anaven a comissió, com els germans Torres a Saragossa o Ramon Nadal i Guarda⁵¹ a Madrid; s'hi mantenia contacte directe mitjançant almenys un viatge anual d'algun Torelló, que negociava alhora el proveïment de llana i altres productes necessaris per a la paraireria. Es pot reconstruir la pauta d'un d'aquests desplaçaments a través de la correspondència que Josep Torelló i Galofré (esdevingut Josep Torelló *major*) rebé el 1764 del seu hereu «Po» (Josep Torelló i Borrull, aleshores Josep Torelló *menor*). Po marxà d'Igualada a començaments d'octubre cap a Lleida, per vendre-hi draps i encarregar-hi oli, i cap a Saragossa, per ser-hi per la fira del Pilar. La venda de draps i la compra de dues carretades de llana l'ocuparen uns quants dies fins que marxà a Molina de Aragón (Guadalajara), on els Torelló es proveïen regularment de llana bona. D'allà estant escrivia Po el 27 d'octubre per anunciar que havia comprat 171 saques de llana mitjana i fina («una ab altre encara no ve a costar al preu del any passat... que penso que may avíam estat tan ben asurtits per fer bona roba»), trameses cap a Igualada per carreters catalans.⁵² El 31 d'octubre Po ja era a Madrid, d'on va anar tot seguit a la fira de Valdemoro per vendre-hi draps prèviament tramesos a Ramon Nadal i Guarda.⁵³ Un cop acabada la fira, el 17 de novembre Po en feia un balanç més aviat positiu («gràcies al Sor. nons podem queixar»): havia venut draps per valor de 45.000 rals de billó, tot i que només n'havia cobrat 28.000 i havia hagut de fiar la resta («encara que és veritat que la paga és llarga, que és a mitj any la maytat, y al cap del any lo restan, però val més que estigan venuts, que los diners vindran a son temps sent Déu servit».⁵⁴ El 1er. de desembre escrivia des de Madrid que de seguida tornaria cap a casa «ab algun carro de confiansa», perquè s'havia venut el matxo amb què partí d'Igualada. Tot plegat, havia estat fora nou o deu setmanes. I aquest no era l'únic viatge que feia cada any.

51. Els Torelló tenien relació amb Nadal almenys des del 1763 (vegeu la nota 47). Nadal tenia al seu càrrec el local comercial que Josep Torelló havia llogat a Madrid, i detreia una comissió (el 2 %) sobre la xifra de vendes. Però no era un empleat dels Torelló ni treballava exclusivament per a ells: durant els mateixos anys era també corresponsal a Madrid d'altres fabricants catalans, entre els quals la casa d'estampats Francisco Ribas, de Barcelona (vid. V. VÁZQUEZ DE PRADA, *Un modelo de empresa catalana de estampados en el siglo XVIII: la firma Francisco Ribas*, «Primer Congrès d'Història Moderna de Catalunya», t. I [Barcelona 1984], ps. 635-642, especialment p. 641).

52. En una carta datada a Molina el 4 de novembre de 1764 Juan de Hombrados escrivia a Josep Torelló *major* que una part de la llana ja la traginaven cap a Igualada «*Morera y compañeros carreteros de essa*» juntament amb alguns efectes propis de Torelló *menor*, i afegia que «*con los dichos remito para la Sra. de el Sr. Torelló un pernil tozino para que guste essa Sra. el tozino de esta tierra y perdonará por el atrebimiento*» (AFT, lligall Correspondència). Les relacions entre els fabricants igualadins i Hombrados devien ser antigues i estables: almenys el 1746 havia venut a Borrull una important partida de llana «entrefina» (ANI, Agustí Viladès, *Manual 1746*, foli 48r).

53. Segons Larruga, la fira de Valdemoro començava normalment el 24 d'octubre, durava quinze dies i hi assistien «*mercaderes y tratantes con géneros de toda especie*» (Eugenio LARRUGA, *Memorias políticas y económicas sobre los frutos, comercio, fábricas y minas de España*, t. VI, Madrid 1789, p. 252). Però en carta datada el 14 de novembre, Po escrivia: «*La fira se acaba demà*» (AFT, lligall Correspondència).

54. En resposta a presumibles inquietuds de son pare, expressades en una carta que no es conserva, Torelló *menor* escrivia el 1er. de desembre que «en quant al fiat lo Sr. Cayetano [Caietà Franques, comerciant català a Madrid] també los fia i molts anys ha, y diu que may li an faltat a un diner» (AFT, lligall Correspondència).

No hem d'imaginar-nos Po Torelló com un marxant que anés d'ací cap allà amb roba per vendre i carretejant la llana que comprava. El transport dels gèneres es feia durant tot l'any, utilitzant la fiable i espessa xarxa de serveis de traginers catalans; els pagaments o els cobraments es feien mitjançant lletres de canvi,⁵⁵ cartes d'ordre o vals, i quan calia, confiant a traginers el transport de diner efectiu.⁵⁶ La funció de Josep Torelló *menor* era una altra, i crucial per al negoci. Feia tractes amb els principals clients, recollia de primera mà informacions sobre les tendències de la demanda, passava comptes amb els comissionistes, contractava als mercats d'origen les compres de primeres matèries. Estalviava així al negoci familiar la dependència respecte a intermediaris entre l'esfera de la producció que n'era el nucli originari i aquests consumidors i proveïdors allunyats. Donava en definitiva a la paraieria dels Torelló una important dimensió mercantil, dimensió que compartia amb alguns altres fabricants i que la singularitzava respecte a la majoria dels mestres paraïres.

4. Exposo a continuació les informacions disponibles sobre l'organització de la producció de teixits en aquesta *Fábrica Real de paños de la Villa de Igualada*. Cal dir que, en la documentació utilitzada, el terme «fàbrica» designa fonamentalment un *procés*. No implica, doncs, ni exclou tampoc, la integració de feines en un local. I, de fet, en aquesta època, a la «fàbrica» dels Torelló corresponia un procés de treball molt dispers: pròpiament no hi havia fàbrica, en l'accepció del mot que després ha predominat.

Això no vol dir que els Torelló no tinguessin instal·lacions pròpies, que no hi hagués un capital fix considerable. La paraieria dels Torelló tenia almenys tres locals: la botiga de paraire, als baixos de la casa del carrer Nou; un tint a la partida dels Horts de Dalt, del mateix terme d'Igualada; el molí draper i instal·lacions annexes, al terme de Vilanova del Camí. Cap al 1750 o 1755 el valor de tot plegat no assolía les 5.000 lliures, mentre que el fons de rotació del negoci devia ser més del doble d'aquesta xifra.⁵⁷

Aquests tres locals corresponen a les tasques artesanes dels paraïres, a la dimensió industrial del negoci d'aquests fabricants encara directament lligats al procés de treball. A la botiga de paraire hi triaven i bugadejaven la llana, la cardaven o pentinaven: eren sobretot les feines prèvies a la filatura, les que originàriament havien definit l'ofici de paraire.⁵⁸ A la botiga hi havia bancs de cardar, gerres per a oli, cardes, una pica. A part naturalment de la llana, poca cosa més,

55. De fer-les efectives se n'ocupava normalment l'altre fill, el Dr. Segimon Torelló i Borrull, advocat a Barcelona, procurador dels paraïres igualadins prop de la Junta de Comerç i la Reial Audiència.

56. A vegades (potser sovint) sense advertir-los-en. El 22 de juliol de 1752 l'aleshores corresponal dels Torelló a Madrid, Josep Boter, els escrivia: «Per dit Molins remetem a Vm. una saca draps que te esta marca X se la guàrdia que avisarem lo vinent correu y axins cuidado con Molins pássia». La carta següent, del 29 de juliol, ja explica que es tracta d'un «fardo de draps de n.º 4 dins del que ayà un sacó de pesos duros quatresens» (AFT, lligall Correspondència).

57. L'estimació es fonamenta en dades que es troben en els documents citats a les notes 34 i 44, i es refereix només al negoci de Josep Torelló, separant-lo del de Segimon Borrull.

58. Vid. J. TORRAS ELIAS, *Estructura de la indústria pre-capitalista. La draperia*, «Recerques», núm. 11 (1981), ps. 7-28 (especialment ps. 14-15).

com a la majoria de les botigues dels paraires vilatans.⁵⁹ Les altres dues instal·lacions dels Torelló, el tint i el molí draper, ja els diferenciaven de la majoria dels seus confreres i eren locals corresponents a tasques que definien oficis especialitzats en l'antic esquema de divisió del treball de la draperia urbana, vigent aleshores encara a Barcelona. Però de fet no era estrany en la indústria llanera rural dels segles XVII i XVIII que els mestres paraires haguessin fet seves aquestes feines i altres com la d'abaixador, en un esquema força simple de divisió del treball. Allò que té de particular el cas aquí considerat, allò que a Igualada només compartia amb els altres dos grans fabricants, és el fet que aquestes instal·lacions fossin propietat d'un fabricant i no de la confraria.⁶⁰ El primer tint que havien tingut els Torelló, el dels Horts de Dalt (o de l'Horta Nova), era una edificació ben senzilla on hi havia dos perols d'aram amb les seves graelles de ferro, dos cubells i un torn de tenyir.⁶¹ Segurament la més important instal·lació industrial dels Torelló era el molí draper de tres nocs que tenien a les Planes de Rigat, al terme de Vilanova del Camí; en dependències contigües hi havia també un perol per tenyir granes i un altre per netejar draps i altres guarniments.⁶²

Aquests tres eren els locals industrials dels Torelló el 1765, i representaven pràcticament tot llur capital fix. Corresponien a les feines que els fabricants executaven ells mateixos com a mestres paraires, o que feien executar sota llur direcció i control actuant com a empresaris en el sentit corrent del mot. En canvi, dos processos centrals en la fabricació de draps, els més importants per la quantitat de treball que demanaven, es duïen a terme fora de la casa i dels locals propis dels Torelló; en un sentit, fora també de l'empresa. Naturalment, em refereixo a la filatura i al teixit.

La documentació de què dispo no permet conèixer com organitzaven els Torelló la relació amb la munió de filadores (segurament prop de dues-centes) que treballaven per a ells. Cadascuna filava a casa seva, i a preu fet; la majoria vivien fora d'Igualada i en un radi de quatre o cinc lligües.⁶³ No es pot precisar si els Torelló tenien tractes amb elles directament o si s'hi relacionaven per intermediaris, subcontractant aquesta tasca a d'altres paraires, per exemple.⁶⁴ Se sap que els grans fabricants havien modificat la base tècnica de la filatura en impo-

59. L'única descripció que conec de la botiga dels Torelló és del 1745, i figura dins l'inventari dels béns de Josep Torelló major (ANI, Josep Mateu, *Inventaris i encants, 1739 a 1754*, folis 90r-94v, especialment 93r).

60. La confraria de Sant Joan Baptista, la dels paraires, posseïa estricadors i torn de retòrcer (vegeu més amunt, nota 35). Des de mitjan segle XVII els paraires igualadins molinaven els draps al batà de les Esplugues, al terme de Carme, edificat per un argenter de la vila a qui en canvi es garantia l'exclusivitat, segons G. CASTELLÀ RAICH, *El Gremio de «Paraires» de Igualada*, p. 32.

61. Segons el document citat més amunt, nota 44.

62. Segons el document citat més amunt, nota 34.

63. Sobre això *vid.* en particular J. M. TORRAS I RIBÉ, *Trajectoria*, ps. 159-161.

64. Alguns mestres paraires ja només podien treballar per encàrrec dels més afortunats. Així, en una declaració jurada dels còsols de la confraria dels paraires segons la qual el mestre Antoni Torrellas havia marxat d'Igualada pel maig de 1745 «para hir a trabajar de su officio a fuera» i així «poder alimentar a su muger y hijos», el també mestre paraire Agustí Querol «añadió que se ballaba presente cuando Joseph Torelló Pelayre de dba. Villa dixo a dho. Antonio Torrellas que no tenia que darle más que trabajar de su officio, y discurrir que fue motivo para birse a trabajar a fuera (ANI, Agustí Viladès, *Manual 1744 a 1746*, folis 22r i v).

sar almenys des del 1740 l'ús de torns especials per obtenir filats més fins.⁶⁵

Tampoc no es devia teixir gaire a can Torelló mateix; de fet, a l'inventari de la botiga el 1745 no hi figura cap teler.⁶⁶ L'ordenament tradicional de la producció de teixits de llana a Igualada implicava la separació entre la «fàbrica» dels paraires i la «fàbrica» dels teixidors, associats en confraries diferents.⁶⁷ Els paraires havien d'encarregar, doncs, una part del procés de producció de draps a uns altres mestres, independents d'ells i organitzats autònomament, aquests mestres teixidors que tenien l'exclusiva local del tissatge. A través de llur confraria, els mestres teixidors controlaven un tram crucial d'aquell procés de producció i podien, doncs, negociar des d'una bona posició la part que els pertocaria en la distribució del valor que s'hi creava.

És probable que aquest ordenament tradicional ja no es respectés gaire a començaments del segle XVIII; en qualsevol cas, els paraires eliminaren aleshores els obstacles formals a la integració del tissatge en llurs empreses. El 1723 reeixiren a fer acceptar a la confraria dels teixidors (la de la Santíssima Trinitat i Sant Eloi) una transacció o concòrdia en la qual s'establí «que tots los mestres parayres que vullan agregarse en la Confraria de la Sma. Trinitat y Sant Aloy púgan agregarse y dègan esser admesos per dita Confraria com a mestres teixidors de llana sens fer examen y podent tenir tants telers y fadrins com vullan».⁶⁸ Vint anys més tard aquesta confraria tenia vint-i-dos mestres teixidors, quatre dels quals eren paraires «agregats» sense examen: naturalment, Josep Torelló hi era.⁶⁹ Aquests paraires podien així estalviar-se la intermediació de mestres teixidors, llogar directament fadrins i determinar ells les condicions tècniques d'aquesta fase de la producció.

Però no s'ha de concloure de tot això que els paraires «agregats» ja integressin efectivament el tissatge en llur empresa, ni encara menys que concentrassin telers i que la «fàbrica» comencés a assemblar-se a allò que després ha estat designat així. La *Fàbrica Real de paños de la Villa de Igualada* podia fer córrer 19 telers el 1745, o Josep Torelló fer-ne treballar 12 el 1765: des del punt de vista de la integració o la concentració, això no significa res en concret. Perquè

65. Ho denunciaven els teixidors, que se sentien perjudicats perquè els filats eren aleshores molt trencadissos (AFT, document B-659).

66. Referència de l'inventari més amunt, nota 59.

67. Sobre l'estructura gremial de la indústria igualadina, *vid.* P. MOLAS I RIBALTA, *Els gremis d'Igalada a la fi de l'Antic Règim*, «Miscellanea Aqualatensia», 2, ps. 139-149. Fins al 1754 els teixidors estaven integrats en la confraria miscel·lània de la Santíssima Trinitat i Sant Eloi, que comprenia 23 oficis. L'erècció de confraria separada el 1754 fou aprovada només per l'ajuntament d'Igalada, instància que després de la Nova Planta no tenia ja competència per fer-ho. Tanmateix, la confraria (o gremi) actuava i pledejava a Barcelona contra els paraires.

68. Pagant una petita entrada, procediment pel qual llurs fills podrien igualment «agregar-se». El text de la transacció, a ACA, Notarials, Igualada, vol. 796 (Bartomeu Costa, *Manual 1723*), folis 57r-60v. Negociaren i ratificaren la concòrdia els regidors d'aquell any (entre els quals, precisament, Josep Torelló) per tal d'evitar els danys que ocasionaria la continuació d'un plet entre ambdues confraries plantejat a la Reial Audiència per iniciativa d'alguns paraires (naturalment, Josep Torelló i Segimon Borrull, junt amb Josep Mas, Jaume Ubach i la vídua d'Anton Puig).

69. Junt amb Segimon Borrull, Francesc Borrull (les dues altres grans paraireries de la vila) i Jaume Santasusanna, segons una declaració jurada a ANI, Francesc Melcion, *Manual 1743*, foli 268. El 1758 eren també quatre: Segimon Borrull, Josep Torelló (i Galofré, aleshores), Josep Anton Lladó (el fillastre de Francesc Borrull) i Joan Badia (AFT, document B-618).

els telers podien ser propietat del paraire, o del teixidor, o d'una tercera persona que els llogués al paraire, o al teixidor; per descomptat, aquests telers podien plantar-se en diferents locals i atribuir-se sempre a la mateixa «fàbrica», la del paraire per a qui treballaven. Alguns, és clar, podien estar plantats a la seva botiga. Durant el llarguíssim plet obert pels teixidors el 1742 davant la Reial Audiència per tal de fer anullar la concòrdia del 1723, els paraires no reclamaren el dret a concentrar en llurs botigues tants telers com volguessin. Allò que sempre reclamaren era el dret a fer treballar per a ells tants fadrins teixidors com volguessin *sense haver de concentrar-los* en l'obrador propi.⁷⁰ No devien trobar avantatges en una concentració física que immobilitzaria capital fix addicional sense que la consegüent juxtaposició de telers i de teixidors prometés guanys en productivitat gaire apreciables. Cada teler era en efecte una unitat de producció fins a un cert punt tancada, completa.

Els Torelló no concentraven, doncs, els teixidors en un local industrial; el sistema de retribució que aplicaven feia en efecte innecessari el control de la quantitat i la qualitat del treball que la concentració hauria permès. Aquests fadrins que teixien per als Torelló (o per als Borrull, o Lladó) directament, emparats per la concòrdia del 1723, treballaven a preu fet i no a jornal. Com denunciava el 1758 un memorial de la confraria de la Santíssima Trinitat, els fadrins teixidors que treballaven per als fabricants grossos ho feien «*en sus casas [les dels fadrins] de su cuenta, y a ramos, y en todo como maestros texedores*».⁷¹ És a dir, els «fabricants» es relacionaven amb ells de la mateixa manera que els mestres paraires s'havien relacionat sempre amb els mestres teixidors. Amb una diferència fonamental: que aquests teixidors no eren mestres, no controlaven doncs una confraria a la qual es reconegués formalment la capacitat de fixar les condicions tècniques i altres d'un determinat procés de treball. Que devien tenir, en definitiva, menor poder de negociació.

5. A l'hora de cercar explicacions a l'èxit de la paraireria dels Torelló no pot doncs pensar-se en hipotètics avantatges obtinguts mitjançant la integració espacial i funcional de les diferents fases del cicle tèxtil llaner. Eren fabricants sense fàbrica, en el sentit modern del mot.

Cal destacar per altra banda que la documentació ha posat en relleu un important component mercantil en les activitats dels Torelló. Certament, no s'havien desenganxat del tot de la base artesana originària, i la competència tècnica (sobretot en el tintatge) era segurament una peça bàsica del negoci. Però respecte a la filatura i el tissatge, els fabricants tenien una posició d'exterioritat: controlaven aquestes operacions de fora estant, i no actuaven com a organitzadors del treball. Sobretot, semblen crucials per a la prosperitat del negoci activitats que acaben de donar-li un caire molt mercantil, la capacitat d'assegurar-se directament el proveïment de primera matèria i la d'accedir també directament als mercats de venda.

En aquesta dimensió mercantil, determinant, pot doncs cercar-se alguna expli-

70. Documentació de la primera fase d'aquest plet, a ACA, Reial Audiència, Plets Civils, expt. 8.297. També a AFT, document B-618.

71. AFT, document B-659, sense foliar. El *ram* és una mesura de llargària equivalent a uns 2,58 m.

ció de l'èxit de l'empresa. En els fonaments hi ha la decidida coalició de recursos (no solament monetaris; també informació i influència) de procedència artesana, amb una base rústica més aviat modesta⁷² i col·laboracions comercials locals. L'aliança matrimonial era visiblement buscada com a mitjà idoni per donar a aquests grups d'interessos la cohesió i la continuïtat necessàries. Sobre fonaments sòlids com els que la recerca ha fet aparèixer, van poder aquests fabricants eixamplar llur radi d'acció bo i preservant la independència econòmica. No puc concretar com es relacionaven els Torelló amb aquell primer apoderat a Madrid, Josep Solernou, en els anys trenta, o més tard, a partir del 1740, amb Andreu Prades.⁷³ Però quan en els anys cinquanta hi tenien de corresponsal Josep Boter,⁷⁴ els tractes amb ell es feien des de posicions d'independència i de conveniència mútua. Per no dir res dels anys seixanta, quan Torelló podia parlar de «ma Botiga de Madrid que està en càrech de Ramon Nadal y Guarda»,⁷⁵ *Ramonet* en la correspondència entre pare i fill Torelló. Una situació, la d'aquests «fabricants reials», prou diferent per exemple de la d'aquells més modestos parelles de Capellades que igualment produïen (en part) per a mercats de l'interior de la Península: compraven llana també a Madrid, però amb la intermediació de Josep Torelló, i la pagaven tres mesos després amb draps i no pas amb diners.⁷⁶ No és aventurada la suposició que devien comprar més car i vendre més barat que Josep Torelló, i això precisament per l'absència d'aquella dimensió mercantil en llur empresa.

Però també en l'esfera de l'activitat més pròpiament artesana ha de trobar-se algun element parcialment explicatiu de l'èxit del negoci dels Torelló i d'altres de semblants, i explicatiu potser de la concentració d'aquests «fabricants» en tan poques localitats (Terrassa, Igualada, Sabadell, Esparreguera). En el cas d'Igualada, la capacitat d'imposar ja des de la «concordia» del 1723 una reorganització de fet de l'ordenament tradicional de la indústria que el reformisme oficial no sancionaria fins molt més tard⁷⁷ és un tret diferenciador que no es pot negligir.

72. Segons l'inventari esmentat abans a la nota 59, Josep Torelló major posseïa set parcel·les de vinya, oliverar i terra campa d'una extensió total de quinze jornals de llauró de mules (aproximadament 7 1/3 ha).

73. Els poders, a ANI, Francesc Melcion, *Manual 1740*, foli 51v. Els atorguen conjuntament Segimon Borrull i Josep Torelló menor.

74. Era també apoderat a Madrid de Bernat Glòria ja el 1736, segons R. FERNÁNDEZ, *La burguesia barcelonesa en el siglo XVIII: la familia Gloria*, dins P. TEDDE (ed. i introducció), *La economía española al final del Antiguo Régimen. II: Manufacturas* (Madrid 1982), p. 35. Conec la seva relació amb els Torelló (que el 1752 ja no era recent) a través d'algunes cartes (AFT, lligall Correspondència). Al seu torn, Josep Torelló actuava aleshores com a comissionista de Boter en la venda de llana castellana a Igualada i comarca.

75. AFT, R. 622, *Llibre de comptes abont se asentaran diferents deutas de diferents particulars*, foli 43v.

76. Per carta del 10 de juny de 1752 Josep Boter es mostrava d'acord amb el que Torelló li havia escrit vuit dies abans sobre el preu convingut amb els de Capellades; en carta del 22 de juliol, Boter escrivia que «als de Capellades nos díuen que ans aguardiam dels paños per la valor de la llana, que sals portaran a Vm., y los escribim que a lo menos cumplian a mig mes de Sbre», i afegia: «Serà bo, ho fàcian ab una sola vegada per què no còstia tant treball per Vm» (AFT, lligall Correspondència).

77. Només en part amb les *Reales ordenanzas para fabricantes de paños de todas clases y bayetas finas del Principado* del 1769, publicades per F. TORRELLA NIUBÓ, *El moderno resurgir textil de Barcelona (Siglos XVIII y XIX)* (Barcelona 1961), ps. 67-75. Segons que se'n faria ressò l'ajuntament de Barcelona, «las ordenanzas dejaron a los pelaires árbitros de los

Gràcies a la concòrdia podien els paraires «agregats» esquivar la mediació abans imprescindible dels mestres teixidors, apropiant-se la renda econòmica que el control de la confraria hauria proporcionat a aquests mestres: compríen així la remuneració total absorbida per la fase del tissatge (però no necessàriament la dels fadrins teixidors). La competitivitat de paraireries com la dels Torelló la reforçava aquesta capacitat per absorbir guanys empresarials abans (o aleshores mateix en altres localitats) més dispersos, sense però exposar-se encara als riscos nous implícits en la concentració fabril i la integració vertical. Aquesta capacitat per manipular l'ordenament tradicional de la indústria era la condició per a l'emergència a partir dels rengles gremials d'un nou tipus d'empresa, un procés que va descabdellar-se amb fortes disparitats locals i temporals. I que no pot entendre's només com a reflex de la conjuntura general ni menys encara com a fruit de l'acció legislativa i de govern.

*demás gremios que concurren a la fábrica de paños», convertint-los en «unos dependientes precarios del pelaire», document citat per P. MOLAS I RIBALTA, *Economia i societat al segle XVIII* (Barcelona 1975), p. 180.*